DATE INEDITE DESPRE ŢĂRILE ROMÂNE ŞI TRANSILVANIA ÎNTR-O LUCRARE PUBLICATĂ LA LONDRA ÎN 1796 — „TRAVELS IN THE YEAR 1792 THROUGH FRANCE, TURKEY AND HUNGARY TO VIENNA" DE WILLIAM HUNTER

Secolul al XVIII-lea debutează cu războiul de succesiune la tronul Spaniei şi se va încheia cu dominanta figură a lui Napoleon asupra întregii Europe. În 1707 are loc unirea definitivă a Scoţiei cu Anglia în Regatul Unit al Marii Britanii, care în urma războiului de 7 ani (1756—1763) dobândeşte coloniile franceze din Canada şi India şi începe colonizarea Australiei. Din războiul de independenţă al coloniilor americane va ieşi însă înfrântă. Marea Britanie va fi însă principala iniţiatoare şi organizatoare a coaliţiilor îndreptate împotriva Franţei revoluţionare şi napoleoniene, între 1789—1815. Pe tronul Angliei se vor succeda: William al III-lea (stathounder de Olanda) şi Maria (1689—1702); Maria până în 1694); regina Ann (1702—1714) şi cei trei regi George (I) (1714—1727) George al II-lea (1727—1760); George al III-lea (1760—1820)

Pentru a face trecerea de la datele pur istorice la cultura veacului al XVIII-lea trebuie să recunoaştem că: „funcţia specială a acestui veac a fost aceea de a răspândi bunul simţ în viaţă şi în gândire, de a şlefui manierele şi de a umaniza comportamentul"[1], cum spunea istoricul Trevelyan în a sa „Istorie ilustrată a Angliei".

Tot în acest secol se ajunge la desăvârşirea unui proces început în perioada Stuart — şi anume statornicirea obiceiului de a se scrie în engleză în loc de latină. Şi tot aceasta este perioada când se manifestă respectul pentru tiparele străine. Conducerea aristocratică explică în mare parte acest lucru. „Patronii" erau „Milorzi" obişnuiţi să călătorească în toată Europa, frecventând buna societate a capitalelor europene şi a curţilor străine[2].

Un reprezentant tipic al iluminismului a fost şi baronul Samuel von Brukenthal. El a fost numit printr-un decret la 16 iulie 1777 guvernator al Transilvaniei, post pe care îl va ocupa până în 1787. Fiind în relaţii cordiale cu împărăteasa Maria Tereza aceasta îl distingea adeseori. „După numirea sa ca guvernator, Maria Tereza a fost prima care l-a felicitat"[3]. Cu urcarea pe tron a lui Iosif al II-lea începu pentru Brukenthal o epocă tristă, deoarece era nevoit să execute şi ordine cu care nu era de acord. Fiind un om cu planuri şi idei originale nu se mulţumea cu rolul de funcţionar executiv"[4]. „Brukenthal nu s-a sfiit să critice reformele lui Iosif al II-lea, spunând că ele erau nepotrivite pentru Transilvania şi că vor provoca mari încurcături... La 28 ianuarie 1787 Brukenthal făcu ultima încercare să înduplece pe Iosif al II-lea de a retrage unele dispoziţiuni, arătând într-un memoriu nemulţumirea saşilor şi pierderile suferite prin reformele imperiale. În momentul când Brukenthal scria

www.muzeuzalau.ro / www.cimec.ro

acest memoriu împăratul se hotărî să-l destituie. La concedierea sa a folosit pretextul că: „binevoiește să-i îngăduie liniștea necesară din cauza puterilor sale slăbite"[5].

O amintire durabilă a activității lui Brukenthal este palatul clădit în stilul timpului.

De subliniat este activitatea sa de pasionat colecționar, care izvora din interesul lui multilateral. Palatul spațios i-a dat posibilitatea să-și satisfacă ambițiile de colecționar. Pe lângă colecția de artă, ceea ce a rămas mai de preț este biblioteca sa. Urmărind rezultatele științifice în toate domeniile își procura cărțile recente. H. Klima în lucrarea sa „Guvernatorii Transilvaniei" se hazardează să facă chiar afirmația: „Aproape toate publicațiile importante din veacul al XVIII-lea se găsesc în biblioteca sa"[6].

Și tot H. Klima conchide: „El a avut dintre toți guvernatorii Transilvaniei cea mai mare importanță politică și culturală"[7].

Brukenthal a murit la 9 aprilie 1803 în etate de 82 de ani, la Sibiu, unde a fost îngropat în biserica luterană. Colecțiile sale de carte, tablouri, numismatică, stampe și antichități amintesc până astăzi importanta sa activitate de colecționar.

Fondul de carte tipărită în Anglia în secolul al XVIII-lea și care se află în fondurile Bibliotecii Brukenthal se ridica la aproximativ 600 de volume. Pe parcursul lor ni s-a relevat și lucrarea care face scopul comunicării de față. Lucrarea, a cărui titlu îl redăm în traducere este „CĂLĂTORII ÎN ANUL 1792, PRIN FRANȚA, TURCIA ȘI UNGARIA CĂTRE VIENA, ÎNTR-O SERIE DE SCRISORI ADRESATE UNEI DOAMNE DIN ANGLIA", de William Hunter, Londra, 1796. Lucrarea este în octavo, având 22 cm în lungime și 451 de pagini. Dintre acestea aproximativ 200 de pagini conțin referiri la Țările Române și Transilvania. Fără a avea pretenția de a epuiza subiectul vom face câteva considerații generale referitoare la această lucrare, insistând pe detaliile referitoare la Transilvania.

Lucrarea debutează cu un avertisment adresat de autor cititorului: „Tot ceea ce doresc să declar este că ele (scrisorile) au fost scrise pe locul unde respectivele scrisori sunt datate și cu puține variații în forma pe care o poartă acum. Iar în ceea ce privesc informațiile pe care le conțin am aderat cu respect la adevărul propriilor mele observații..."[8].

Autorul, despre a cărui identitate nu am reușit să aflăm amănunte nefiind menționat în nici unul dintre dicționarele și lexicoanele la care am avut acces, ni se releva de la început ca un personaj cu principii și în mod sigur cultivat. Observațiile sale dovedesc mult spirit de observație într-un mod critic și un adevoltat simț al umorului.

La început, după avertisment se află itinerariul pe localități. Distanțele sunt date în mile englezești, pe zile și pe date cu remarci marginale — exemplu: dormit, luat cina, etc. Alt exemplu: Galați — a ajuns miercuri 23 mai, iar la note — ajunși la Galați am rămas până la 5 iunie. București — ajunge pe 13 iunie — unde rămâne până la 18 iunie. Note — de la Galați la București călătorind 7 zile și 8 ore pe zi și 4 mile pe oră distanța ar fi de aproximativ 224 de mile englezești[9].

Călătoria a început la 14 februarie 1792 de la Londra. Drumul a trecut în principal prin următoarele orașe: Dover, Boulogne, Paris, Lyon, Avignion, Taras-

www.muzeuzalau.ro / www.cimec.ro

con, St. Remy, Marsilia, Milo, Smyrna, Magnesia, Brusa, Constantinopole apoi pe mare și pe Dunăre ajunge la Galați. De aici la Focșani,, Mărăcini, Afumați la București. De la București prin Pasul Turnu Roșu unde au ghinionul de a face o carantină de 10 zile. Apoi pe la Sibiu, Deva, Timișoara în Ungaria — Szegedin, Buda și Viena scopul final al călătoriei. De semnalat faptul că menționează și localitățile mai mici.

Lucrarea este structurată pe 26 de scrisori — prima datată Londra 13 februarie 1792, iar ultima Viena 19 iulie 1792. Toate sunt adresate aceleiași persoane feminine numite Eliza. Nu se oferă pe parcursul scrisorilor alte date dar, ea pare un personaj real nu imaginat. Scrisorile sunt scrise cu umor și conțin tot felul de aprecieri, cum ar fi: în scrisoarea a IX-a din Marsilia, 12 martie 1792: „Femeile franceze la fel ca și bărbații par lipsiți de gânduri, plini de viață, dornici de distracții și cheltuitori, sunt niște companii încântătoare care te vrăjesc... Femeile franceze te captivează pentru o zi, femeile engleze pentru o viață"[10].

Prima scrisoare de pe pământ românesc este datată Galați, 24 mai 1792. De remarcat faptul că se considera tot pe pământ turcesc. Scrisoarea redă avatarurile călătoriei pe mare la care nu lipseau aprecierile de felul: „Și foarte des mi-am dorit puțină disciplină englezească care să-i facă pe acești oameni să-și facă datoria, pentru că ei sunt de o lene incurabilă și fără nici o disciplină"[11], referindu-se la marinari.

Situația satelor pe care le-a întâlnit în drumul spre București era departe de a fi prosperă: „N-am văzut decât câteva sate părăsite"[12]. Iar oamenii apar „ca și când ar fi pe jumătate morți de foame și suferinzi de febră și de alte complicații care se trag din prostul mod de alimentație"[13].

Autorul dă dovadă de un ascuțit simț de observație când redă cu mult umor hora: „Dansul lor favorit este acesta. Aproximativ o duzină de bărbați și femei plasați alternativ, formează un cerc care atâta timp cât durează dansul nu se rupe. Fac difrite gesturi arhaice și la anumite perioade își ridică brațele deasupra capetelor, bătând din picioare în același timp, într-un mod caraghios și făcând un zgomot mare cu călcâiele. Printre muzicieni era un bătrân orb care cânta la un instrument care, îmi închipui era propria sa invenție pentru că nu am mai văzut nimic care să semene cu așa ceva"[14]. Iar la subsol „Seamănă cu o chitară mai mult ca orice altceva cu care l-aș putea compara"[15] (era o cobză).

Fiecare scrisoare are un preambul, un rezumat al locurilor și întâmplărilor care sunt redate în respectiva scrisoare. Astfel, scrisoarea a XXIV-a are următorul preambul: „Părăsirea Lazaretului de la Turnu-Roșu. Dificultăți în procurarea cailor — Localitatea Turnu-Roșu — Vizita făcută Guvernatorului — Sosirea la Sibiu — Descrierea acestui oraș — Politețea guvernatorului — Teatrul — Transilvania — Plecarea din Sibiu — Sebeș — Deva — Timișoara — Szegedin — Sosirea la Buda".

Despre vizita făcută guvernatorului la graniță se spun următoarele: „Am fost obligați să-i facem o vizită guvernatorului acelor locuri, să-i prezentăm certificatul dat nouă de directorul Lazaretului, menționând că venim din Turcia și am trecut prin carantină... El ne-a primit cu o ceremonie formală tipică pentru un vechi ofițer german care și-a petrecut viața în campanii; ne-a pus câteva întrebări referitoare la călătoria noastră și apoi ne-a condus dorindu-ne o zi bună[16].

Curând după trecerea de Turnu-Roșu vor ajunge la Sibiu, căruia îi face următoarea descriere: „Sibiul (este folosit termenul german de Hermmanstadt) este situat în mijlocul unei mari câmpii pe malurile unui mic râu (Cibin) care la distanță de câteva mile se vărsa în Alt (Olt). Este capitala Transilvaniei (și aici face următoarea mențiune: cu toate că Transilvania este o țară separată de Ungaria și este guvernată de legi separate, distincte). Este un oraș mare, bine populat și frumos construit, având puterea fortificațiilor se constituie în principalul bastion de apărare la frontierele dominioanelor Imperiului. Casele sunt construite din cărămidă și străzile sunt bine pavate. Apa din râu este dusă prin mici canale prin fiecare stradă care face ca orașul să fie neașteptat de curat"[17].

Vizita făcută guvernatorului Transilvaniei i-a lăsat o bună impresie — „Guvernatorul ne-a primit foarte politicos și fiind la curent cu circumstanțele situației noastre nu numai că ne-a servit cu tot ce era necesar (se referă la acte) ci a insistat să cinăm cu el în ziua următoare"[18].

www.muzeuzalau.ro / www.cimec.ro

Guvernator în acea perioadă era Gheorghe Banffy de Losoncz (1787—1822) considerat de H. Klima: „Figura cea mai de seamă dintre guvernatorii de viță maghiară... El era pe de o parte funcționar conștiincios, care executa toate poruncile plecate de la cancelaria aulică, iar pe de altă parte avea și o voință proprie, creatoare, în măsură să influențeze mersul treburilor în Transilvania"[19].

În ceea ce privește Transilvania, pentru care folosește termenul englez Transylvania spune: „Transilvania este o parte a anticei Dacii care a rezistat eroic eforturilor de cucerire ale armatei romane. Locuitorii au o dispoziție turbulentă și țara lor a trecut prin numeroase revoluții... Aristocrația este aproape independentă, iar țărănimea este într-o stare de vasalitate abjectă. Unde există aceste nedreptăți nici unul nu poate să fie fericit. Ei trăiesc într-o permanentă dușmănie: bogații se tem mereu că își vor pierde autoritatea pe care au câștigat-o fie prin forță, fie prin accident și pe care nu au nici un drept să o rețină; pe de altă parte săracii, ducând greutățile asupririi și a lanțurilor în căutarea unei ocazii de a îndrepta răul „și de eliberare de sub jugul opresorilor săi"[20].

Drumul trece prin Sebeș (pentru care folosește termenul german de Müllenbach) despre care nu are de remarcat decât că este un oraș fortificat.

Este încântat de peisajul din jurul Devei și de râul Mureș „pe care în mod frecvent l-am văzut pe drum, și care însuflețește și înfrumusețează locurile mai ales la timpul când am trecut era plin de plute încărcate cu diferite lucruri care coborau pe râu spre diferite părți ale Ungariei"[21].

Autorul face și diverse remarci socio-umane. Interesantă este opinia sa privitoare la răscoala lui Horea: „Acum aproximativ 7 ani înainte această parte a Transilvaniei a fost prădată de către un bandit și banda sa care s-au dedat la excese și prădăciuni. Au prădat și ars casele nobililor și au declarat că nu vor lăsa armele până când nu vor elibera țara de ororile vasalității. Numărul răsculaților a ajuns la 1200 și au fost atât de formidabili și datorită neînfricării cât și solidarității lor și a durat mult timp până când vigilența și activitatea militară i-a putut dispersa"[22].

In sfârșit la 3 iulie ajung la Timișoara: „Am ajuns la Timișoara la ora 9 dimineața unde ne-am oprit câteva ore. Ținutul de la Deva e fertil și bine cultivat; iar cu cât ne apropiem de Timișoara se văd tot mai multe culturi de cereale. Acest oraș (Timișoara) nu este la mare distanță de granițele Transilvaniei și este situată pe o câmpie întinsă care este udată de râul Timiș. Orașul este mare, bine populat și bine construit iar fortificațiile sale sunt cele mai puternice din regat. Timișoara a fost construită de vechii regi ai Ungariei și a suferit câteva asedii"[23].

Iar pentru că lucrarea s-a bazat pe opiniile lui William Hunter în diferite domenii să-i dăm cuvântul și în încheiere: „Unul dintre avantajele englezilor când călătoresc este că făcând observații asupra locurilor pe care le vizitează nu pot să nu fie impresionați de superioritatea propriului guvern și să se reîntoarcă la pământul natal cu o admirație în plus față de acele legi care le protejează lor neprețuita comoară a libertății și îi investește cu privilegii pe care nici un alt popor modern nu a avut nici spiritul, nici perseverența să se lupte pentru ele, ori norocul să le aibă"[24].

Lucrarea nu are pretenția de a epuiza subiectul ci de a atrage atenția asupra unei alte lucrări interesante aflate în fondul Bibliotecii Brukenthal și totodată să sublinieze circulația cărților tipărite în Anglia în secolul al XVIII-lea în Transilvania aceluiași veac.

GABRIELLA VERZA

www.muzeuzalau.ro / www.cimec.ro

UNPUBLISHED DATA ABOUT TRANSYLVANIA AND ROMANIAN COUNTRIES FOUND IN W. HUNTER'S BOOK „TRAVELS IN THE YEAR 1792 THROUGH FRANCE, TURKEY AND HUNGARY TO VIENNA", LONDON, 1796

(Summary)

Dealing with books printed in England in the XVIIIth century which are to be found in the Brukenthal library we have also found William Hunter's „TRAVELS IN THE YEAR 1792 THRAUGH FRANCE, TURKEY AND HUNGARY TO VIENNA".

The book has been translated by us. The entire book has 451 pages and almost 200 are about the Romanian countries and Transylvania.

The book is a travel book. It consists of 26 letters written by the author to a lady in England. Her name is Eliza. The first one was written in London on the 13th of February and the last one, on the 19th of July in Vienna, the qoal of the journey. All letters are full with humourous remarks. But there are a lot of social, political and artistic opinions about the things places and people that he met in his long journey.

The present article is meant to bring to light an interesting book printed in England in the XVIIIth century and its circulation in Transylvania in the same century.

NOTE BIBLIOGRAFICE

1. G. M. Trevelian, *Istoria ilustrată a Angliei*, București, 1975, p. 586.
2. Ibidem, p. 587.
3. H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei (1774—1867)*, Sibiu, 1943, p. 9—10.
4. Ibidem, p. 10.
5. Ibidem, p. 11.
6. Ibidem, p. 18.
7. Ibidem, p. 19.
8. W. Hunter, Travels in the year 1792 through France, Turkey and Hungary to Vienna, Londra, 1796, p. 94.
9. Ibidem, p. XI.
10. Ibidem, p. 245.
11. Ibidem, p. 257.
12. Ibidem, p. 257.
13. Ibidem, p. 258.
14. Ibidem, p. 276—277.
15. Ibidem, p. 277.
16. Ibidem, p. 399.
17. Ibidem, p. 401—402.
18. Ibidem, p. 407.
19. H. Klima, *op. cit.*, p. 20.
20. W. Hunter, *op. cit.*, p. 408—409.
21. Ibidem, p. 411.
22. Ibidem, p. 411.
23. Ibidem, p. 412.
24. Ibidem, p. 289.

www.muzeuzalau.ro / www.cimec.ro